

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПОЛІЛОГ
20 РОКІВ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ:
СУСПІЛЬСТВО І ВЛАДА В
КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ**
ЗБІРКА ТЕЗ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Київ, 23 червня 2016 року

УДК
ББК

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПОЛІЛОГ. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції – Київ.: ВАІТЕ, 2016. – 400 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (протокол №10 від 27 жовтня 2016 року).

ISBN ISBN 978-966-2310-41-2

- © Колектив авторів
- © Координатор проектів ОБСЕ в Україні
- © Видавництво «Ваіте»

Видання цієї роботи здійснено в межах реалізації Проекту Координатора проектів ОБСЕ в Україні «Підтримка інклюзивного законотворчого процесу у сфері реформи судівництва»

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Видано за підтримки Координатора проектів ОБСЕ в Україні. У цій публікації висловлено виключно погляди авторів. Вони не обов'язково відображають офіційну позицію Координатора проектів ОБСЕ в Україні.

ЗМІСТ

Ю. С. Шемшученко КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (ДО 20-РІЧЧЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ) (ДІАЛОГ – ПОЛІЛОГ)	7
О. Ю. Водянніков КОНСТИТУЦІЯ І РЕВОЛЮЦІЯ: АНАТОМІЯ УСТАНОВЧОЇ ВЛАДИ	15
О. В. Скрипнюк ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ЗАВДАННЯ, РИЗИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ.	70
András Jakab ON THE LEGITIMACY OF A NEW CONSTITUTION.	78
В. Л. Федоренко ГЕНЕЗИС КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА РЕФОРМА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 2016 РОКУ	90
Марцін Скубішевські СУЧАСНА КОНСТИТУЦІЙНА КРИЗА В ПОЛЬЩІ.	100
К. І. Чижмарь ЕЛЕМЕНТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НОТАРІАТУ	109
Н. М. Пархоменко ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ	118
Н. М. Оніщенко КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В УМОВАХ РОЗВИНЕНОГО І ВПЛИВОВОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	121
О. В. Батанов ІНСТИТУТ АВТОНОМІЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО УНІТАРИЗМУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ	128
О. О. Кваша ПРАВО ГРОМАДЯН НА САМОЗАХИСТ У НОРМАХ КОНСТИТУЦІЇ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ	137
І. О. Кресіна ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	145
В. Б. Ковальчук УСТАНОВЧА ВЛАДА ТА КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ.	153

П. Ф. Кулинич КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС І РОЗВИТОК ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	162
В. В. Сухонос КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ОБ'ЄКТ ОСВІТЯНСЬКОГО ПРОЦЕСУ	170
А. А. Коваленко ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЄЮ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЮ КОНСОЛІДАЦІЄЮ	177
А. І. Павко МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ІДЕЙ Б. КІСТЯКІВСЬКОГО ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ	183
В. О. Антонов КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	191
Р. Ш. Бабанли НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИКИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	197
Т. А. Богданевич ІНСТИТУТ ТЛУМАЧЕННЯ В СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	204
Н. П. Гаєва ЩОДО ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ ТА ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	212
В. О. Гацелюк ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ТА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЮ ОКРЕМИХ ФОРМ НАЙМАНСТВА В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	221
А. О. Григоренко ЩОДО ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В НАТО	236
В. А. Дерезь ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	241

В. В. Сухонос

д.ю.н., професор завідувач кафедру конституційного права, теорії та історії держави і права Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ОБ'ЄКТ ОСВІТЯНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Впродовж майже 25 років незалежності в Україні відбувається розвиток національного державотворення та правотворення, який, разом із конституційно-правовими відносинами, що його супроводжують, і утворює, за словами доктора юридичних наук О. Скрипнюка, конституційний процес¹. Частиною цього процесу є поступове реформування державно-правових інститутів, спрямованих на утвердження та захист прав особи, таких як суд, адвокатура, прокуратура, нотаріат, зокрема, шляхом оновлення законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів. Водночас, ефективне функціонування цих інститутів однаковою мірою залежить від якості законодавства та якості фахівців, що забезпечують діяльність цих інститутів. Усі особи, що отримують доступ до професії судді, адвоката, прокурора, є випускниками вітчизняних вищих юридичних шкіл. Утім, зміст юридичних дисциплін, що їх викладають у вищих юридичних школах України, методика їх викладання, юридична наука, а також адміністрування цих шкіл та університетів в цілому поки що так і не зазнали належних якісних змін. Браком цілісного та комплексного бачення змісту, мети, завдань й організаційно-правових форм навчального процесу у правничій галузі, а також проблемами з переліком спеціальностей і спеціалізацій певною мірою зумовлюють і відсутність державного освітнього стандарту в юридичній галузі. Більше того, постійне корегування усвідомлення означених стандартів також не дають можливості їхнього запровадження. В якості прикладу можна згадати той факт, що спочатку державний стандарт повинен був «містити перелік основних нормативних юридичних дисциплін, обов'язкових для підготовки фахівців за спеціальністю „правознавство“»². Серед них, за

1 Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – С. 433.

2 Майданик Р. Державні стандарти вищої юросвіти в Україні: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / Р. Майданик // Правовий тиждень. – 2009 – № 21 (147). – Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121255>.

словами доктора юридичних наук В. Комарова, обов'язково повинні бути «теорія права; конституційне право та права людини; адміністративне право та адміністративний процес; цивільне право та цивільний процес; кримінальне право та кримінальний процес; міжнародне публічне право та право Європейського Союзу; юридична деонтологія; юридична методологія та юридична техніка (правничі дослідження, аналіз та письмо тощо)»³. Утім, на сьогодні мова вже йде про те, що «стандарт не вказуватиме університетам, які предмети викладати»⁴.

Проте, як уявляється, зазначені стандарти потрібні не лише вищій, а й усій юридичній освіті, яку ми можемо поділити на загальну і спеціалізовану.

Для спеціалізованої юридичної освіти, пов'язаної як із спеціалізованими (правовими) школами та класами, так і з вищими юридичними навчальними закладами, умовно можна уживати термін «юриспруденція»⁵.

Це можна пояснити двома чинниками.

Перший з них полягає у тому, ще на початку 1970-их років професор Д. Белл вказав, що в «постіндустріальному суспільстві головна проблема полягає в організації науки, а найважливішим інститутом виступає університет або науково-дослідна лабораторія, де проводиться ця робота»⁶. В Україні юридична наука розвивається як в спеціалізованих центрах (аналогах науково-дослідних лабораторій) Національної академії наук (Інститут держави і права ім. В. М. Корецького або Інститут економіко-правових досліджень) та Національної академії правових наук України, так і вищих юридичних навчальних закладах – університетах (Київський університет права, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, Національний університет «Одеська юридична академія» та юридичних факультетах університетів (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Львівський національний університет ім. Івана Франка та ін.). Як ми бачимо, саме в рамках ВНЗ

3 Комаров В. В. Нові обрії вищої юридичної освіти / В. В. Комаров // *Vivat Lex!* – 2015. – 17 вересня. – С. 3.

4 Інна Совсун: Розробка стандартів у галузі «Право» підвищить якість юридичної освіти [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України – офіційний сайт (09-11-15). – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/11/09/prezentacziya-proektu-svyuo/>

5 Сухонос В. В. Юридична освіта між юриспруденцією і правознавством: проблематика вибору / Володимир Вікторович Сухонос // *Правовий вісник Української академії банківської справи*. – 2015. – № 2 (13). – С. 93.

6 Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Даниел Белл ; [пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева]. – М. : Academia, 1999. – 956 с.

багато в чому розвивається юридична наука – юриспруденція, знання якої акумулюються для потреб юридичної освіти.

З іншого боку, слід згадати, що в юридичних ВНЗ здебільшого готують практичних працівників – юристів. Доктор юридичних наук Ф. Раянов свого часу наголошував, що якщо економіст є спеціалістом з економіки, а історик – спеціалістом з історії, то юрист є спеціалістом з юриспруденції⁷. Водночас, термін «правознавець» здебільшого ототожнюється із юристом-вченим⁸, а не практичним працівником. Виходячи з цього, слід, на нашу думку, курс юридичної науки в рамках спеціалізованих юридичних навчальних закладах називати терміном «юриспруденція», котрою позначається юридична наука – система знань про об'єктивні закономірності розвитку держави і права, їх місце і роль у суспільному житті. Доктор юридичних наук Ю. Оборотов з цього приводу зазначав: «Юридична наука сьогодні знаходиться в умовах, коли право і держава, як складений (подвійний) об'єкт її докладання, дослідження і розвитку, набувають таких змін, які тягнуть за собою не лише появу нових сфер юриспруденції, але й зміну її змісту та складу наук, які входять до неї. Тут досить згадати про такі процеси, як неймовірна плинність догми права та зростаючу кризу державного суверенітету, щоб усвідомити необхідність змін в самій юридичній науці або, точніше, в юриспруденції»⁹. І хоча сам вчений наголошує на відмінності термінів «юриспруденція» і «юридична наука» внаслідок появою «в правовій сфері таких галузей знання, які складно констатувати як наукові», як то «філософія права, антропологія права, правова герменевтика, юридична психологія, юридична логіка тощо», ми не можемо з цим однозначно погодитися, адже, на нашу думку, юриспруденція має вірогідний та дискусійний характер. Саме тому більш коректно уявляється точка зору академіка Ю. Шемшученка, який наголошував, що термін юриспруденція вживається у значенні як

7 Раянов Ф. М. От правоведения к юриспруденции / Ф. М. Раянов // Государство и право. – 2003. – № 9. – С. 5–9.

8 Шемшученко Ю. С. Юридична наука має працювати на перспективу [ексклюзивне інтерв'ю с директором Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академіком НАН України Юрієм Сергійовичем Шемшученком] / провела редколегія видання «Держава і право у світлі сучасної юридичної думки» // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : зб. наук. праць на пошану академіка Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річчя від дня народження [Горбатенко В. П., Кресіна І. О., Нагребельний В. П. та ін.] ; відп. ред. Н. М. Пархоменко. – К. : Юридична думка, 2010. – С. 5–18.

9 Оборотов Ю. Н. Общетеоретическая юриспруденция – теория государства и права / Ю. Н. Оборотов // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – 2009. – Т. 8. – С. 54–62.

юридичної науки, так і сфери практичної юридичної діяльності¹⁰. Доктор юридичних наук О. Скакун розглядає юриспруденцію як спеціалізовану галузь знання в сфері суспільствознавства щодо права і держави. Водночас учений наголошує на тому, що «термін „правознавство“ є тотожним терміну „юриспруденція“»¹¹. Проте ми не можемо погодитися з означеною тотожністю, адже, як наголошує Ю. Шемшученко, в науковому аспекті термін «юриспруденція» «близький до терміна „правознавство“»¹², але не є синонімом.

На відміну від «юриспруденції», термін «правознавство» слід вживати для загальної юридичної освіти.

Річ у тому, що більшість авторів, розглядаючи правознавство, головну увагу приділяє в цілому аналізу існуючих в Україні правових явищ і категорій¹³. Утім, далеко не всі школярі по закінченні школи будуть вступами до юридичних навчальних закладів. Водночас, курс «Правознавства» має дуже важливе значення для громадян України, адже саме завдяки йому вони розуміються на своїх правах та обов'язках. Як уявляється, курс «Правознавство» можна змінити: замість пояснення абстрактних юридичних категорій та понять, які зацікавлять лише потенційних абітурієнтів юридичних вишів, побудувати означений курс навколо основного закону нашої держави – Конституції, адже, як абсолютно вірно зазначав доктор юридичних наук Д. Лук'янець, саме конституційне право є галуззю системоутворюючого рівня¹⁴ і його «належить розглядати не як одну з низки галузей права, що їх викладають у вищій школі, а радше як осердя юридичної освіти»¹⁵. Візьмемо, наприклад, ст. 1 Конституції України: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». З цього положення випливає аналіз таких категорій як «держава», «суверенітет», «незалежність», «демократія», «політичний

10 Шемшученко Ю. С. Юриспруденція / Ю. С. Шемшученко // // Юридична енциклопедія: у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 6: Т–Я. – 2004. – С. 491.

11 Скакун О. Ф. Теория государства и права: [учебник] / Скакун О. Ф. – Харьков: Консум, Ун-т внутренних дел, 2000. – 704 с.

12 Шемшученко Ю. С. Юриспруденція / Ю. С. Шемшученко // // Юридична енциклопедія: у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 6: Т–Я. – 2004. – С. 491.

13 Правознавство: навчальний посібник / [Чернадчук В. Д., Лук'янець Д. М., Сухонос В. В. та ін.]; за ред. В. В. Сухоноса (мол.). – Суми.: ВТД «Університетська книга», 2005. – 909 с.

14 Лук'янець Д. М. Про структуру системи права / Дмитро Лук'янець // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 3–6.

15 Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження) [Електронний ресурс] / ОБСЄ, Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К., 2009–2010. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/108309?download=true>.

режим», «авторитаризм», «тоталітаризм» (як протилежності демократії), «соціальна держава», «правова держава», «типологія держави» (як категорія, що є спільною для двох останніх), «тип держави», «формаційний підхід», «цивілізаційний підхід» тощо. Ч. II ст. 2 передбачає аналіз не лише унітаризму, а й федералізму та взагалі такої категорії як форма державного (чи державно-територіального) устрою. Ч. I ст. 5 дозволяє висвітлити такі категорії як республіка та монархія (протилежність республіки), а також «форма правління».

Не менш цікавим уявляється розгляд інституту Президента України. Згідно Конституції (ч. I ст. 102), «Президент України є главою держави і виступає від її імені»¹⁶. Крім того, ч. II ст. 102 передбачає, що Президент України «є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина». У даному випадку ми повинні чітко усвідомлювати подвійний статус президента. З одного боку, він є главою держави, і в цій якості державним органом, «що є представником держави як всередині країни, так і за межами останньої»¹⁷. З іншого ж – гарантом. Щодо останнього, то свою роль гаранта «державного суверенітету» і «територіальної цілісності України» президент здебільшого реалізує в якості Верховного головнокомандувача (п. 17 ст. 106 Конституції України). Є в конституції й повноваження із гарантування «додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина».

Проблема залишається лише із його статусом як глави держави. Річ у тім, що в Основному законі нашої держави, президент визначається в якості глави держави виключно в контексті того, що він «виступає від її імені». Фактично, це означає, що Президент України як глава держави має лише найвищий представницький статус, тобто останній не передбачає можливості президента безпосередньо управляти поточними державними справами.

Водночас, обираючи президента, громадяни в своїй пересічній масі фактично розуміють термін «глава держави» як «господар усієї країни», який повністю відповідає за стан справ в країні і всі негаразди, які відбуваються в країні є наслідком діяльності зазначеного «господаря».

Як уявляється, поміж іншим, це відбувається тому, що переважна більшість громадян України досить погано розуміється в політико-правовій

16 Конституція України : за станом на 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

17 Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві : [монографія] / Володимир Вікторович Сухонос. – Суми : УАБС НБУ, 2011. – С. 22.

термінології, основи якої й закладає шкільний курс «Правознавства», яке, як вже зазначалося, повинен будуватися навколо Конституції України.

І, нарешті, колосальне значення має розгляд конституційних прав і свобод. Так, зокрема, ч. 1 ст. 27 Конституції закріплює: «Кожна людина має невід'ємне право на життя»¹⁸. При цьому, аналізується не лише конституційне право на життя у контексті державної заборони смертної кари чи взагалі здійснюється філософський аналіз самої категорії «життя», а й, наприклад, піднімається питання про злочини проти життя особи (вбивство чи доведення до самогубства), адже кожен повинен знати, що будь-які спроби замаху на життя державою караються. Тим самим ми підходимо до кримінального права і не лише інформуємо громадян про покарання за вбивство (така інформація повинна доводитися обов'язково), а й до аналізу загальних категорій злочину і покарання.

Така своєрідно-блочна система не лише дасть пересічним громадянам необхідну інформацію про різні державні та правові категорії, а й зробить їх переважно більшість обізнаними у сфері конституційних праввідносин. Тим самим громадяни України будуть детально розумітися на своїх конституційних правах та обов'язках.

Можна зробити й трохи інакше: зберегти юридично-галузеву систему, проте висвітлювати лише ті категорії і поняття, які, так чи інакше, стосуються конституції¹⁹.

До речі, такий підхід дуже нагадує той, що на сьогодні використовується в США, де перед отриманням юридичної освіти («право») студенти вивчають питання, пов'язані із політичною теорією, конституційною історією, взаємодією філософії і права або основами підприємницького права – т. зв. «передправо», адже вважається, що юрист повинен добре усвідомлювати, як функціонує суспільство в цілому, як реалізується соціальне регулювання й управління, вирішуються соціально-політичні протиріччя.

Висновки. Таким чином, характеризуючи завдання і вимоги вищої юридичної освіти, ми бачимо, що вони, здебільшого, так чи інакше, пов'язані із науковим концептом освітрянської діяльності. Саме тому курс юридичної освіти в спеціалізованих юридичних навчальних закладах повинен називатися «Юриспруденція», тобто юридична наука. Водночас,

18 Конституція України : за станом на 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

19 Сухонос В. В. Держава: питання теорії (загальний і конституційно-правовий аспекти) : [монографія] / Володимир Вікторович Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2015. – 343 с.

аналіз стандартів загальної шкільної юридичної освіти, акцентує нашу увагу на її практичній парадигмі, спрямованій на доведення до школярів інформації щодо їх громадянських прав та обов'язків. Виходячи з цього, шкільний курс юридичної освіти повинен мати назву «Правознавство», тобто знання не стільки об'єктивного, скільки суб'єктивного контексту права і базуватися на вивченні основ Конституції України.